

SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL - *Iurium* - Decreto definitivo - 21 novembre 1987 - Card. Castillo Lara, *Ponente* (*)

***Iurium* - *Capacitas processualis* - Differenze tra la normativa per le persone fisiche e quella per le persone giuridiche - Situazione delle associazioni non riconosciute.**

***Iurium* - *Legitimatío ad causam seu legitimatío activa* - Applicabilità di questi concetti al ricorso amministrativo gerarchico - Nozione ed elementi della legittimazione attiva - Momento dell'accertamento processuale della legittimazione attiva.**

***Iurium* - Situazioni giuridiche non protette né attraverso il ricorso gerarchico né tramite il processo contenzioso amministrativo - La *denuntiatio* e i suoi requisiti.**

Per adire legittimamente il giudice è necessario avere capacità processuale e legittimazione ad causam (detta anche legittimazione attiva). L'ordinamento concede un'ampia capacità processuale alle persone fisiche, ancorché non battezzate; invece è più restrittivo in riferimento alle persone giuridiche. Le associazioni non riconosciute non hanno, per sé, capacità processuale. Questa capacità è propria dei fedeli, da soli o in litisconsorzio attivo.

La legittimazione attiva dipende dal fatto che l'oggetto del contraddittorio sia protetto giuridicamente in favore dell'attore (diritto soggettivo o interesse legittimo) e sia stato danneggiato. Il can. 1737 § 1 non prescinde dai concetti di capacità processuale e di legittimazione attiva per i ricorsi gerarchici. Perché esista la legittimazione attiva nel proporre un ricorso gerarchico (come pure in un processo contenzioso amministrativo), l'interesse deve essere personale, diretto, attuale e tutelato, almeno indirettamente, dalla legge. Inoltre deve esistere proporzionalità tra l'inte-

---

(*) Cfr. Pontificia Commissione per l'interpretazione autentica del CIC, risposta del 20 giugno 1987, su questa Rivista; B. GANGOITI, *De iure standi in iudicio administrativo hierarchico et in Altera Sectione Signaturae Apostolicae laicorum paroecialium contra decretum episcopi, qui demolitionem paroecialis ecclesiae decernit*, in *Angelicum*, 65 (1988), p. 392-411; J. LLOBELL, *Associazioni non riconosciute e funzione giudiziaria*, in *Monitor Ecclesiasticus*, 113 (1988), p. 375-384.

resse danneggiato e i motivi che hanno dato causa all'atto dell'organo amministrativo. Non basta, quindi, che i fedeli abbiano subito un danno su qualsiasi loro interesse o vantaggio. L'esistenza della legittimazione attiva deve essere accertata dal superiore o dal tribunale all'inizio del ricorso gerarchico o del processo giudiziario amministrativo, e non al momento della decisione sul merito della causa: si deve accertare, brevemente e in modo preliminare, se esiste il sufficiente fondamento per ricorrere contro l'atto amministrativo. Questo sufficiente fondamento si determina in base alla natura e alla quantitas del danno subito.

L'esercizio dei diritti dei fedeli all'attenzione spirituale non dipende dall'esistenza certa e determinata di un luogo sacro. Le difficoltà (dei fedeli per ricevere attenzione spirituale) provenienti dal necessario passaggio da una parrocchia ad un'altra (perché la prima è stata demolita) non sono protette dalla legge, e non consentono quindi il ricorso giuridico ma una petitio gratiae. I fedeli non hanno un legittimo interesse alla conservazione dei luoghi sacri e alla protezione dei monumenti della Chiesa con valore artistico o storico; di conseguenza i fedeli non possono chiedere la tutela giuridica di questi interessi non protetti attraverso un ricorso gerarchico. L'abuso dell'autorità inferiore può, invece, essere oggetto di una denuntiatio presso il superiore. Questa denuntiatio non presuppone alcuna capacità processuale né alcuna legittimazione da parte del denunciante.

(Omissis). — SPECIES FACTI. 1. Em.mus Archiepiscopus Archidioecesis X. decrevit, anno 1978, propter rationes indolis pastoralis et oeconomicae ecclesiam paroecialem S.E. in civitate A. non amplius cultui divino destinari; quae decisio, difficultatibus supervenientibus, solummodo a novo Archiepiscopo anno 1984 ad actum deduci coepta est, demolitione ecclesiae et subsequenti soli alienatione.

Quidam fideles in coetum seu consilium congregati, qui sese appellavit « Comité pour sauver l'Eglise paroissiale de S.E. à A. », praedictae decisioni diversis modis et inceptis adversati sunt atque, re ad Congregationem pro Clericis delata, interventum Summi Pontificis pro conservatione ecclesiae postularunt.

Congregatio primo favorabiliter accipere visa est Coetus instantiam (Litt. dd. 26 iunii et 16 iulii 1984); post tamen novem menses, rationibus mota quae ab Archiepiscopo oretenus communicatae sunt, rem prudentiae ac conscientiae eiusdem Archiepiscopi reliquit (Litt. d. 25 aprilis 1985), qui hac sibi favorabili decisione suffultus contractum ad demoliendam ecclesiam cum quadam societate inivit.

2. Coetus die 28 iunii 1985 huic Supremo Tribunali Signaturae Apostolicae recursum exhibuit adversus decisionem Em.mi Archiepiscopi Archidioecesis X., expresse permissam litteris Congregationis pro Clericis diei 25 aprilis 1985, prot. n. 176011/I, qua statuta est demolitio praefatae ecclesiae.

Comprobatis a Rev.mo P. Promotore Iustitiae praecedentibus hierarchicis recursibus, de eiusdem Promotoris instantia, Em.mus Cardinalis Praefectus H.S.S.A.T., decreto, die 22 augusti 1985 exarato, iussit ut, ad normam art.113 *Normarum specialium*, exsecutio impugnatae decisionis suspenderetur.

Causa iam incepta et patronis utriusque partis constitutis, publicae administrationis patronus exceptionem peremptoriam proposuit de « defectu capacitatis et legitimationis activae ex parte recurrentis ».

Cum recursus huiusmodi ex parte coetus fidelium adversus actum publicae administrationis res omnino nova et practicis consecrariis plena esset, H.S.S.A.T. ministerium postulavit Pontificiae Commissionis Codici Iuris Canonici authentice interpretando, quae sequenti dubio proposito: « Utrum christifidelium coetus, personalitatis iuridicae, immo et recognitionis de qua in can. 299, § 3, expers, legitimationem activam habeat ad recursum hierarchicum proponendum adversus decretum proprii Episcopi dioecesani », responsum dedit: « *Negative, qua coetus; Affirmative, qua singuli christifideles, sive singillatim sive coniunctim agentes, dummodo revera gravamen passi sint. In aestimatione autem huius gravaminis, iudex congrua discretionalitate gaudeat oportet* ».

Responso hoc authentico accepto atque memorialibus, hac de re, a patronis necnon voto a P. Promotore Iustitiae denuo exaratis, Congressus H.S.S.A.T. decrevit die 22 augusti 1987: recursus « considerari nequit, ob defectum legitimationis activae ex parte Consilii recurrentis, neque considerari potest in casu recursus quatenus a singulis fidelibus propositus ».

Adversus decretum Patronus recurrentis recursum interposuit ad normam art. 116 *Normarum specialium* ad collegium iudicans, de quo recurso Nobis est decernere.

IN IURE. — 3. Quaedam principia breviter recolere oportet, quae ad solutionem causae utilia videntur.

Ut quis ministerium iudicis legitime invocare possit, praeter capacitatem processualem habeat oportet sic dictam legitimationem ad causam seu legitimationem activam.

Iuxta can. 1476 « quilibet, sive baptizatus sive non baptizatus, potest in iudicio agere ». Hic indicatur capacitas processualis quae in novo Codice pro personis physicis amplissime statuitur, adeo ut ad agendum non amplius requiratur ut quis sit baptizatus, id est ut sit persona seu subiectum iurium et obligationum in ordinatione canonica. Diximus pro personis physicis, quia compertum non est praescriptionem Codicis extendi posse ad personas iuridicas civiles.

Uti legitimatio activa intelligitur capacitas concreta ut quis ad determinatam controversiam solvendam tribunal adire possit. Quae legitimatio nihil aliud est quam peculiaris et iuridice tutelata relatio cum obiecto controversiae.

Aliis verbis, ut quis in casu concreto agere possit, non sufficit generica capacitas agendi, sed requiritur insuper ut titularis sit alicuius iuris subiectivi vel interesse legitimi, quod asseritur laesum esse.

4. Hac in re statuit can 1737, § 1: « Qui se decreto gravatum esse contendit, potest ad superiorem hierarchicum eius, qui decretum tulit, propter quodlibet iustum motivum, recurrere... ».

Praescriptione huiusmodi, sat ampla, agnoscitur facultas recursorum hierarchicum proponendi; nullo tamen modo praetermittuntur supracitatae exigentiae capacitatis processualis et legitimationis activae.

Etsi non expresse statuatur, subintelligitur agi de subiecto capace, id est quadam agnitione in iure gaudente.

Locutione « gravatum esse contendit » haud obscure indicatur fundamentum iuridicum legitimationis activae. *Gravamen* in casu praesupponit recurrentem ius aliquod subiectivum aut saltem interesse habere; quod quidem interesse, ut fundamentum praebet actioni, intelligi nequit quodcumque, sed debet esse, ut doctrina docet, *personale, directum, actuale et a lege, saltem indirecte, tutelatum*.

Relatio insuper proportionalitatis adesse debet inter interesse laesum et motiva, quae Superiorem duxerunt ad actum administrativum eliciendum.

5. Quae diximus, confirmationem inveniunt in responsione supra memorata Pontificiae Commissionis Codici Iuris Canonici authentice interpretando.

Ad normam praedictae interpretationis, christifidelium coetui, personalitatis iuridicae, immo et recognitionis de qua in can 299, § 3 experti, non agnoscitur capacitas recurrenti *qua coetus*; agnoscitur vero qua singulis christifidelibus, sive singillatim, sive coniunctim agentibus; quae ultima locutio denotat *consortium litis activum*.

Additur « dummodo revera gravamen passi sint »; quae conditio indubie ad legitimationem activam referenda est. Etenim non de quocumque gravamine agitur, sed de gravamine iuridica consideratione digno, quod revera habetur non propter laesionem cuiuscumque utilitatis aut commodi, sed propter laesum interesse personale, directum, actuale, in lege fundatum et proportionatum.

IN FACTO. — 6. Consilium pro servanda Ecclesia S.E. personalitate iuridica sive pubblica sive privata in ordinatione canonica caret (cc. 114; 116; 313; 322, § 1). Caret etiam agnitione ut consociatio privata ecclesiastica. Nullibi constat eius statuta recognita esse ab auctoritate ecclesiastica, ut requirit can. 322, § 2.

Ad normam igitur interpretationis authenticae supra memoratae qua *coetus* capacitatem processualem non habet.

Neque recursus qua *coetus interpositus* sic et simpliciter haberi potest ut *litis consortium*; nam consortium litis, quod quidem possibile et legitimum est, ita ut fideles coniunctim agant, in limine recursus et communi consilio efformari debet; quo constituto, procuratorium mandatum patrono rite electo tribuere possunt.

In casu de quo agimus non omnia membra Coetus ac consociationis « ... », in quam Coetus confluere videtur, fideles erant paroeciae neque efformare intendebant consortium litis, de quo verosimiliter cogitare coeperunt tantum post interpretationem authenticam Pontificiae Commissionis.

Neque admitti potest, ob rationes supra expositas, declarationem quorundam membrorum Coetus a Patrono recurrentis die 23 aprilis 1987 allatam, effectum habere retroactivum aut sanatorium, ita ut recursus, ante qua a coetu exhibitus, nunc appareat ut recursus singulorum christifidelium.

Ex hoc capite ergo concludendum est recursum admitti non posse ob defectum capacitatis processualis, qui vero defectus minime sanatur posteriore declaratione, qua quidam ex recurrentibus asserunt se agere velle coniunctim uti *litis consortium*; desunt enim fundamentalia praerequisita.

7. Nunc autem perpendendum est utrum, supposita per hypothese[m] capacitatem processuali in recurrentibus, seu abstractione facta a defectu de quo nuper egimus, agnosci ipsis possit concreta legitimatio activa, aut, quod idem est, examinandum est *gravamen* assertum.

Examen huiusmodi non ad meritum causae pertinet, ut erronee asserit Patronus recurrentis. Agitur de praeliminari examine ad comprobandum utrum interesse, quod dicitur laesum decreto Episcopi, conditionibus respondeat supra memoratis.

Breviter, determinandum est num revera habeatur fundamentum seu titulus iuridicus sufficiens ad recurrentum, quod pendet a natura et quantitate gravaminis passi.

a) Iuxta Patronum recurrentis, « interesse princeps quo fideles S.E. gaudent... in eo ponitur quod ipsi ius habent ad propriam ecclesiam paroecialem, qua tales, nempe qua adscripti et membra illius paroeciae. Ius, vero, ad vivendam christianam vitam in ambitu paroeciae suae, sive in spiritualibus sive in temporalibus » et insuper « pro futuro fideles S.E. incommensurabilia gravamina pati possent eo quod privati essent *iure suo primario habendi ecclesiam paroecialem paroeciae cui adscripti sunt...* immane est gravamen... quia ipsi privantur iure ad sibi servandam fidem, ad servandam et augendam institutionem in doctrina catholica, ad participandum divino cultui in suis sacris ritibus » (Memoriale pro recurrentibus, pp. 7 et 8). In altero Memoriali idem Patronus asserit: « Ipsi enim verum “interesse” habent ad hoc quia decretum Ordinarii quod iubet demolitionem ecclesiae paroecialis eos *impedit quominus legitima iura sua exercere possint*, et obligationibus sibi pertinentibus parere ».

Iuxta Patronum recurrentis, inter iura quae violantur demolitione Ecclesiae S.E. adnumerantur: ius et officium ad communionem cum Ecclesia servandam (can. 209), ius adiumentum accipiendi ex bonis spiritualibus Ecclesiae (can. 213), ius ad persolvendum cultum (can. 214); ius ad educationem christianam (can. 217); obligatio subveniendi necessitatibus Ecclesiae (can. 222); ius et obligatio collaborandi in propaganda et sustinenda fide, atque — peculiariter — interveniendi in rebus temporalibus cum spiritu evangelico (can. 225); ius vivendi secundum doctrinam christianam, eamque cognoscendi et adquirendi (can. 229, coll. cum can. 213), etc.

Uti legenti patet, assertiones huiusmodi nimis probare conantur, et revera nihil probant. Falso praesupposito nituntur, scilicet quod iura memorata cum quadam ecclesia paroeciali vel aede sacra vinculata sint, ac proinde eorum exercitium ab existentia certae et determinatae aedis sacrae pendeat; quod omnino absonum est. Si ita esset, fideles ad aliam non possent sua sponte transire paroeciam neque umquam auctoritas ecclesiastica paroecias suppressere, unire, dismembrare posset.

b) Cum agatur de destinanda ecclesia usui non sordido Codex Iuris Canonici exigit consensum eorum qui iura in ecclesiam sibi legitime vindicant et quod bonum animarum detrimentum non capiat (can. 1222, § 2). Iura de quibus sermo fit in canone sunt praesertim iura patrimonialia vel eis assimilata, quae magna ex parte e fundatione vel aedificatione ecclesiae exsurgunt.

Suppressio Ecclesiae S.E. pro recurrentibus fons esse potest quorundam incommodorum seu difficultatum, v. gr. ob longius iter faciendum, ob deficientem organizationem vel haud prosperam curam pastoraalem et alia. Sed huiusmodi interesse, etsi reale, non apparet in lege ita fundatum ut legitimet verum recursum, ansam quidem praebere potest pro *petitione gratiae*, minime vero pro recursu iuridico.

c) Idem dicendum est de interesse generali, quo omnes fideles habent pro conservandis aedibus sacris vel monumentis Ecclesiae arte vel historia praestantibus. Fideles possunt auctoritati ecclesiasticae superiori optata sua vel querimonias pandere; interesse tamen huiusmodi fundamentum nullo modo praebet pro recursu hierarchico exhibendo.

Sedulo distinguendus est recursus, qui effectus iuridicos parit, a recursu lato sensu accepto quod fideles auctoritatem ecclesiasticam certiore faciant de abusibus ab inferiori auctoritate forte patratris. Huiusmodi interventus denuntiatio potius appellari potest et nullis condicionibus ex parte recurrentis subiacet.

Quibus omnibus, tum in iure tum in facto, mature perpensis, Collegium Em. morum Patrum Cardinalium, pro tribunali sedens ac solum Deum prae oculis habens, Christi nomine invocato, circa propositum recursum respondendum censuit ut respondet: « Negative, seu recursum diei 28 iunii 1985 interpositum a "Comité pour sauver l'Eglise paroissiale de S.E. à A." non esse admittendum ad disceptationem propter defectum capacitatis processualis necnon legitimationis activae in recurrentibus ».

(*Omissis*).

AURELIUS Card. SABATTANI, *Praefectus*

[*Sequuntur ceterae subsignationes Cardinalium*]

ROSALIUS JOSEPHUS Card. CASTILLO LARA, Ponens

ET NOTIFICETUR

Datum Romae e sede Supremi Signaturae Apostolicae Tribunalis, die 23 ianuarii 1988.

✠ ZENON GROCHOLEWSKI, Secr.

VINCENTIUS CÁRCEL ORTÍ, Canc.

TRIBUNAL APOSTOLICUM ROTAE ROMANAE - LAUSANNENSIS-GENEVENSIS-FRIBURGENSIS - *Separationis* - Sentenza definitiva - 26 febbraio 1987 - Stankiewicz, Ponente.

Convivenza coniugale (can. 1151) - Separazione dei coniugi - Temporale e perpetua - Effetti sulla *communio vitae et amoris*.

Separazione perpetua - Adulterio - *Ius solvendi convictum coniugalem* (can. 1152 § 1) - Condizioni dell'adulterio.

Separazione (causa di) - Adulterio - Prova.

Separazione temporale - Cause - Sevizie - Affidamento della prole - Diritto di visita - Sostentamento.

La convivenza coniugale, appartenente all'integrità del matrimonio, può essere sospesa per giusta e legittima causa, senza scioglimento del vincolo matrimoniale. La separazione è un ostacolo per il bene integrale dei coniugi. La separazione matrimoniale produce la sospensione dell'esercizio dei diritti e degli obblighi matrimoniali.

La separazione perpetua è concessa unicamente nel caso di adulterio. L'adulterio di uno dei coniugi comporta il diritto del coniuge innocente a sospendere la convivenza coniugale. L'adulterio deve essere consumato, formale, certo, non perdonato e non compensato.

Per la prova dell'adulterio, in linea con la giurisprudenza rotale, non c'è bisogno di testimoni diretti; le presunzioni (violentae) sono base sufficiente per concedere la separazione, non così le presunzioni lievi.

Sono cause di separazione temporale, inoltre, il grave pericolo dell'anima e del corpo, ovvero i motivi che rendono troppo dura la vita comune. Fra queste ci sono le sevizie: litigi e trattamenti crudeli del corpo. Se sono provate, si deve concedere la separazione. Nella sentenza si deve affidare la prole al coniuge innocente. L'altro coniuge ha il diritto a visitare la prole, e ha l'obbligo di contribuire alle spese del coniuge e dei figli.

(*Omissis*). — FACTI SPECIES. — 1. D.^{na} MARIA DE LAS NIEVES M. in causa actrix, et d.nus ALFREDUS S., conventus, die 4 octobris a. 1969 in ecclesia Lausannensi S.R. in H., pro Missione Catholica Hispana deputata, matrimonium rite celebraverunt.

Convictus coniugalis, etsi bina prole recreatus, scilicet Alafridi die 21 decembris a. 1969 nati et Mariae ad Nives die 21 iunii a. 1972 ortae, paulatim deterior factus est ob plura discidia inter co-

niuges exorta praesertim ex agendi modo mariti in uxorem saepe in-saevientis.

Qua de causa Praeses Tribunalis Civilis Lausannensis, ad instantiam uxoris separatione temporanea prius bis probata, id est decretis dierum 26 iulii a. 1972 et 12 septembris a. 1975, tandem ad tempus indefinitum eam concessit, die 3 martii a. 1976, custodiam filiorum mulieri actrici tribuendo, non obstante quod vir ipsos custodiae matris subduxit et in Hispaniam secumtulit, et maritum damnando ad solvendam pensionem alimentarem menstruam in summa 500 fr. helveticorum.

2. Mulier autem ulteriori reconciliationi diffisa, die 9 martii a. 1976, libellum litis introductorium exhibuit Tribunali Ecclesiastico Lausannen. Geneven. Friburgen., quo exostulavit ut separatio coniugalis quoad torum, mensam et habitationem ob culpam viri decerneretur.

Tribunal aditum, lite contestata die 25 maii a. 1976, dein partibus ac testibus auditis, morali cum certitudine probatas habuit graves iniurias, violentias ac minationes parti actrici a viro convento illatas. E contra, calumniosam duxit accusationem actricis adulterii patrati, a convento in iudicio factam.

Quapropter Tribunal primae instantiae sua sententia, die 14 aprilis a. 1977 prolata, haec statuit:

« 1) Les époux Alfredo S. et Maria de las Nieves M. sont autorisés à vivre séparés pour une durée de temps indéterminée.

« 2) La puissance paternelle et la garde des enfants mineurs issus du mariage S.M., soit: Alfredo S., né le 21 décembre 1969; Maria-Nieves-Araceli S., née le 21 juin 1972, sont confiées à la mère, Maria de las Nieves M.

« 3) Qu'un droit de visite du père aux enfants pourra être autorisé par le Juge civil compétent, si la situation change conformément à l'Ordonnance civile du 3 mars 1976.

« 4) Les obligations financières et économiques du père à l'égard des enfants demeurent, jusqu'à modification par l'Autorité civile compétente, ce qu'elles ont été déterminées dans l'Ordonnance civile du 3 mars 1976.

« 5) Le Tribunal Ecclésiastique renvoie les parties au for civil pour les éventuelles questions financières et matérielles pendantes, qui n'arriveraient pas à être réglées à l'amiable

par convention librement acceptée par les conjoints » (*Summarium*, p. 51-52).

3. Postquam Tribunal primae instantiae executionem sententiae die 2 maii a. 1977 decrevit, vir conventus suis scriptis diei 29 maii a. 1978 ad Nostrum Apostolicum Tribunal provocavit, exponents: « *di voler procedere alla revisione della sentenza del Tribunale del Vescovato di Losanna in data 14 aprile 1977 nella causa di separazione 'M.-S.' decretando che ha luogo la separazione perpetua per la causale di adulterio da parte di mia moglie, o, subsidiariamente, che ha luogo la separazione temporanea a tempo indefinito per la causale di sevizie da parte di mia moglie contro di me, affidandomi l'educazione dei miei figli e condannando mia moglie al pagamento delle spese giudiziali* » (Summ., 59).

Quoniam recursus viri conventi novis iisque gravibus argumentis fultus erat, Decreto Exc.mi P. Decani diei 28 iulii a. 1978 causa decidenda Nostro Turno commissa est.

Ad iura litigantium defendenda, utrique parti Patronus ex officio designatus est, qui et laudabiliter munere suo functi sunt in praestando partibus patrocinio.

Ad instantiam conventi, dein ipsius Patroni ex officio, suppletiva instructio disposita est, cuius tamen executio in gravem incurrit difficultatem longamque passa est moram, donec infrascriptus Ponnens, omnibus quae fieri poterat collectis, diem pro causae definitione statuit.

Receptis igitur Patronorum ex officio necnon Promotoris Iustitiae memorialibus, Nobis hodie respondendum est ad dubium, die 2 februarii a. 1982 concordatum, id est:

« An, cuiusnam coniugis ob culpam et quibusnam consecrariis, quoad prolis custodiam, alimenta et expensas iudiciales, concedenda sit separatio personalis, in casu ».

IN IURE. — 4. Quoniam *convictus coniugalis*, ad quem servandum coniuges tenentur (can. 1151), pertinet tantum ad matrimonii integritatem, non vero ad coniugii essentiam, manente igitur vinculo matrimoniali, iusta ac legitima causa superveniente, suspendi ad tempus vel omnino tolli potest, competenti auctoritate ecclesiastica id comprobante.

Haec *convictus coniugalis* dissolutio seu *separatio coniugum* a communitate vitae coniugalis nec non a totius domus communione,

pro diversitate causae a servando convictu coniugali excusantis, fieri potest sive *temporanea*, si cessante causa separationis obligatio servandi communitatem coniugalem reviviscat, sive *perpetua*, si nulla umquam exsurgat obligatio instaurandi huiuscemodi communitatem vitae matrimonialis.

Quamvis separatio coniugalis in iure canonico admittatur, et quidem multas ob causas (*Conc. Trident.*, sess. XXIV, *de matrimonio*, can. 8; cann. 1152-1153 C.I.C.), natura sua tamen obstat bono integrali coniugum (cf. can. 1055, § 1), quia exponit eos periculo incontinentiae affectus ac corporis et facile evertere potest ipsam communionem amoris coniugalis, attento quod tempore separationis iura et officia coniugalia sub hoc respectu urgeri nequeunt.

Separatio coniugalis inficit quoque domesticam ac familiarem communionem, quae ideo non amplius fieri potest ostensio ac effectio communionis ecclesialis, neque idcirco « Ecclesia domestica » appellari potest.

Eapropter coniuges christiani continenter evocantur ad servandam communitatem vitae matrimonialis, quod tamen officium efficaciter adimpleri non potest absque « impenso studio sese abnegandi atque devovendi », quia « ab omnibus et singulis poscit promptam et magnanimen voluntatem proclivem ad indulgentiam, tolerantiam, veniam, concordiam, reconciliationem » (Joannes Paulus PP. II, *Adhort. Apost. Familiaris consortio*, n. 21; AAS 74/1982/, p. 106).

5. Sed *Separatio perpetua* in iure canonico unice agnoscitur propter alterutrius coniugis *adulterium*, quo graviter laeditur intima communitas vitae et amoris coniugalis. Nam *amor coniugalis* « mutua fide ratus, et potissimum sacramento Christi sancitus, inter prospera et adversa corpore ac mente indissolubiliter fidelis est, et proinde ab *omni adulterio et divortio alienus remanet* » (*Conc. Oec. Vat. II*, *Const. past. Gaudium et Spes*, n. 49).

Quare, « licet enixe commendetur ut coniux, caritate christiana motus et boni familiae sollicitus, veniam non abnuat comparti adulterae atque vitam coniugalem non dirumpat, si tamen eiusdem culpam expresse aut tacite non condonaverit, *ius ipsi est solvendi coniugalem convictum*, nisi in adulterium consenserit aut eidem causam dederit aut ipse quoque adulterium commiserit » (can. 1151, § 1).

Adulterio autem, quod copula carnali *consummatum* esse debet, *formale* seu a libera voluntate adulterandi procedens, moraliter *certum*, *non condonatum* et *non compensatum*, ad effectus separationis in perpetuum concedendae adnumerantur etiam *sodomia et bestialitas*, quia « haec delicta violant perfecte et consummate fidem matrimonialem eodem modo ac adulterium » (M. CONTE A CORONATA, *De matrimonio et de sacramentalibus*, Torino 1957, p. 917-918, n. 659. Cfr. P. CIPROTTI, *De coniugum separatione propter adulterium*, in *Las Causas Matrimoniales*, Salamanca 1953, p. 540; C. HOLBOECK, *Tractatus de jurisprudentia S.R. Rotae*, Graetiae-Vindobonae-Coloniae 1957, p. 255; decis. coram FIORE, d. 29 novembris a. 1960, n. 2; *SRR Decisiones seu Sententiae*, vol. LII, p. 502).

6. Quoniam causa perpetuae separationis seu adulterium est *difficile probatu* propter frequentem defectum testium de visu, qui factum illud in iudicio comprobare possint, iurisprudentia Nostri Fori in ordine probationum *tribus ducitur criteriis*.

« *Primum* est adulterii probationem per testes directos non requirere, hoc autem non quia adulterium facile probatum habeat, sed quia adulterium 'committi solet in secreto et sine testibus' ».

« *Alterum* est reicere 'leves aut probabiles praesumptiones' et 'suspiciones plus minusve probabiles', 'quoniam culpa non moraliter certa, sed dumtaxat probabilis, non sufficit ad privandum aliquem hominem certo iure ad vitae coniugalis communionem' ».

« *Tertium* denique est recipere praesumptiones violentas, quae 'desumuntur ex circumstantiis loci, temporis et personarum, veluti si uxor alias mala, diffamata aut suspecta, sola cum solo, tempore et loco ad peccandum apto deprehendantur' vel 'maritus cum alia muliere in eodem lecto inventus sit' (cf. passim sententiam diei 13 maii a. 1932, coram JULLIEN, *S.R. Rotae Decisiones*, vol. XXIV, dec. XIX, n. 4, p. 169-170 et sententiam diei 30 maii a. 1938, coram WYNEN, *S.R. Rotae Decisiones*, vol. XXX, dec. XXXIII, n. 2, p. 310) » - (decis. coram FIORE d. 29 novembris a. 1960 cit., n. 4, p. 503).

Demum iurisprudentia Nostri Fori item probat his in causis « non eam requiri certitudinem ad effectum separationis quae in causa nullitatis vel criminis requireretur » (decis. coram HEARD, d. 15 maii a. 1948, n. 6; *S.R. Rotae Decisiones seu Sententiae*, vol. XL/1958/, p. 171; decis. coram LEFEBVRE, d. 13 februarii a. 1967, n. 4; vol. LIX/1976/, p. 95).

7. Praeter causam separationis perpetuae adsunt quoque *causae temporaneae separationis*, de quibus lex canonica ita cavet: « Si alteruter coniugum *grave seu animi seu corporis periculum* alteri aut proli facessat, vel *aliter vitam communem nimis duram* reddat, alteri legitimam praebet causam discedendi, decreto Ordinarii loci et, si periculum sit in mora, etiam propria auctoritate » (can. 1153, § 1).

Attamen *grave periculum animae*, quod inducitur provocatione coniugis innocentis vel prolis ad gravia peccata patranda, haud tam frequenter adducitur tamquam causa separationis ad tempus instituendae, attenta conditione infirma hominis peccatoris, qui « infirmus ac peccator, non raro illud quod non vult facit et illud quod facere vellet non facit » (Rom. 7, 14 ss.; Const. past. *Gaudium et Spes*, cit., n. 10).

Similiter dicendum *de gravi periculo corporis*, quod morbo contagioso generatim inducitur, attento quod « caritas coniugalis imponit coniugi bene valenti obligationem assistentiae coniugi infirmo praestandi » (M. CONTE A CORONATA, *De matrimonio*, cit., p. 923, n. 663).

E contra, cum vita communis coniugum maiores difficultates secumferre dicatur, separatio coniugalis plerumque postulatur ex causis quae vitam communem nimis difficilem reddunt.

Sed vitam communem nimis duram reddunt ante omnia *saevitiae* (cf. can. 1131, § 1 CIC a. 1917), sub nomine quarum doctrina et iurisprudencia intelligunt « *crudelem corporis tractationem* quae verificatur si gravia mala inferantur corpori aut seriae minae quae prudenter executioni mandandae videntur et sic intelligi potest non solum mortis et mutilationis timor, sed etiam timor percussiois, praesertim si adsit abortus periculum »; item « *frequentia et fere continua iurgia et rixae* quae solet improbitas coniugis excitare, convicia, contumeliae, etc. », in quibus tamen ratio habenda est personarum indolis et educationis, quia « quod leve est pro muliere abiectae conditionis, grave plerumque erit pro muliere elevatae conditionis et bonae educationis » (M. CONTE A CORONATA, *De matrimonio*, cit., p. 923-924, n. 663; decis. coram POMPEDDA, d. 26 iulii a. 1976, n. 4; S.R. *Rotae Decisiones seu Sententiae*, vol. LXVIII/1987/, p. 350).

8. Si argumenta in causae instructione collecta indubie demonstraverint saevitias revera ILLATAS esse nec non « ob implacabilem mutuam aversionem coniugum haud sperari posse eosdem pacifice cohabituros esse, iudex tenetur separationis decisionem proferre »

(decis. coram MASALA, d. 19 februarii a. 1975, n. 7; vol. LXVII/1986/, p. 68).

Nil autem refert ut facta supervenientia subiectivam mutationem alterius partis effecerint: « alioquin iudicia perpetuo ambulatoria essent et obnoxia cuilibet fluxui, eorumque materia incerta; nec unquam haberetur *duplex conformis sententia* cum semper opponi possent mutatae conditiones externae » (decis. coram PINNA, d. 29 octobris a. 1957, n. 4; vol. XLIX, p. 658).

Sed iudicialis sententia, quae separationem ob culpam unius coniugis decernit, coniugi innocenti *prolem* e matrimonio natam *mittere debet* ut ab eo educetur (cf. can. 1132 C.I.C. a. 1917).

Si autem uni parentum sobolis custodia concedatur, alteri parenti ius competit *prolem invisendi*, immo, « per quoddam temporis spatium — a legitima auctoritate plene et absolute privatus sit patria potestate ob eiusdem gravissimam indignitatem vel ob nefarium eius influxum in prolis educationem » (decis. coram ANNÈ, d. 28 februarii a. 1970, n. 4; vol. LXII/1980/, p. 221).

Tandem « uxor innocens et liberi ali debent expensis rei, nisi hic in egestate versans impar omnino demonstretur adimplendae suae obligationi, ex ipso contractu nuptiali exortae » (decis. coram MASALA, d. 19 februarii a. 1975 cit., n. 8, p. 69).

IN FACTO. — 9. Vir conventus culpae partis actricis tribuit adulterium, sin minus, in seipsum liberosque saevitias atque petit ut Tribunal separationem personalem concedat perpetuam, vel saltem temporaneam ad tempus indefinitum ob uxoris culpam.

Is enim uxorem suam incusat quod anno 1975 « usciva con un uomo sposato » (33), et hoc tempore « non solo ha estado con un hombre sino que ya ha vivido con varios » (18).

Idque tamen firmiter reprehendit Cl.mus Patronus ex officio partis actricis, scilicet quod conventus conatur imaginem victimae innocentis suipsius construere, et sicut in praeterito non valuit persuadere Iudici Civili vel Ecclesiastico, ita hodie neminem in errorem inducere valet tardivis et gratuitis accusationibus iactatis tantum post sententiam condemnatoriam (Restr. J. et F., p. 7).

Profecto, probatio adulterii, quod uxori conatur imputare, in maximam incurrit difficultatem.

Nam ipse Cl.mus Patronus ex officio viri conventi admittere cogitur conventum uxoris adulterium directe expertum non esse nec illud usu cognitum habuisse, etiamsi opinetur de adulterinis Mariae

inceptis non semel Alfredum certiore factum esse, sicut ex testium depositionibus cognoscere quis potest (Memoriale, p. 8).

10. Sed ad testes quod spectat, qui in prima instantia deposuerunt, eorum dicta recte aestimata sunt a sententia primi gradus, quae statuit « qu'il n'est pas établi judiciairement qu'il y aurait eu adultère de la part de l'épouse » (51).

Testes enim Iudici primae instantiae nec factum accusati adulterii neque illius circumstantias ostendere valuerunt praeter vagas ac incertas locutiones absque indicatione « des détails précis ou des noms » (M. R., 21), potius proferendo suas aestimationes circa agendi rationem partis actricis, « qui a une allure provocante vis-à-vis des hommes, peut-être sans le vouloir, mais cette allure est remarquée par les hommes » (M. F., 22).

Quibus perpensis, Cl. mus Patronus ex officio partis actricis merito notat conventum tempore commorationis in civitate Lausannensi, antequam ipse post subductionem filiorum in Hispaniam se conferret, non obstantibus pluribus occasionibus iudicialibus, uxoris adulterium auctoritati civili minime denuntiasset, etiamsi illa debuerit de filiorum custodia decernere, quia timere potuit querelam diffamationis (Restr. J. et F., p. 13).

Quin etiam, ita censuerunt etiam Iudices primae instantiae, id est « qu'il y a de fortes présomptions pour affirmer qu'une telle déclaration est calomniatrice » (51).

11. Contendit tamen Cl. mus Patronus ex officio conventi testes in suppletiva instructione interrogatos plures retulisse circumstantias, ex quibus gravi praesumptione adulterii illius probatio hauriri potest ac debet (Memoriale, p. 9).

Nihilominus dicendum est de gravibus ac violentibus praesumptionibus, quibus actricis adulterium probari possit, ex actis suppletivae instructionis morali cum certitudine non constare.

In primis in recenti vadimonio conventus refert de infidelitate uxoris certiore se factum esse « por medio del que era mi Jefe en la Lausanne » (18).

At Renatus M., cui actrix in suspicionem relationis adulterinae cecidit, narrat tantum de propria sensatione, quam ea de re habuit, id est « le sentiment que Marie-Neige doit avoir une liaison masculine à quelque part » (39).

Nec certum argumentum deduci potest ex forti affirmatione Aloysii L., iuxta quem ipse conventus sub praetextu cuiusdam suae

absentiae « la pilló 'in fragantis' » (6). Conventus enim coram Iudice numquam locutus est de episodio huiusmodi nec umquam loqui ausus est se uxorem in manifesto adulterio deprehendisse.

Nec locutiones aliorum testium plenam vim probativam habent, licet rumorem dissipent circa frequentationes actricis apud alios viros, ut puta: « los amigos de mi hermano y otros compañeros míos me hablaban de las andadas de la esposa viéndola entrar y salir en distintos sitios o irse juerga de noche » (M. S., 11), vel: « que ella se había marchado con otro hombre o con otros » (P. B., 14), aut quid maligne dictum referant « d'après les oui-dires dans la colonie espagnole de Lausanne et des amis communs » (J.H. B., 27). Non sufficiunt enim simplices et probabiles suspensiones adulterii. Nam ad effectum separationis perpetuae adulterium non consummatur peccaminosa mulieris cum alio viro familiaritate, immo neque actibus impudicitiae seu luxuriae, qui copula carnali non constant (cf. P. CIPROTTI, *De conjugum separatione*, p. 540; C. HOLBOECK, *Tractatus*, p. 255).

His igitur perpensis, Patres censent petitionem conventi de concedenda separatione perpetua ob uxoris adulterium reiciendam esse.

12. Ad *saevitias* autem quod spectat seu ad causam petendi, quam conventus deducit ad subordinatam suam petitionem de concedenda separatione personali saltem ad tempus indeterminatum ob culpam uxoris, Cl. mus Patronus ex officio eiusdem conventi reprehendit sententiam primae instantiae in eo quod in gratuita desinit affirmationes quovis expertes fundamento quae, ipsius iudicio, directae videntur ad summam tegendam veritatem mulieris tum in virum tum in liberos saevientis (Memoriale, p. 11).

Etenim vir conventus iam in prima instantia pernegavit obiectas sibi ab actrice violentias, iniurias ac minationes. E contra, uxorem suam id temporis saevitiarum accusavit atque conquestus est videlicet quod actrix « maltrattava tanto me quanto i bambini, trascurava la casa »; « le sue assenze da casa erano frequenti, lasciando soli i bambini »; « se ne andava a ballare lasciando soli i bambini » (33).

Nec aliter in recenti depositione uxorem suam vir insimulat incuriae filiorum ac domus coniugalis, ob quam laborem suum deserere debuit « para ir a darle de desayunar » (18).

Hac enim de causa conventus matris suae auxilium implorare debuit « para que se hiciese cargo de los niños » (18).

13. Infitiandum non est quin plures testes, praesertim ex parte conventi, loquantur de partis actricis incuria domus coniugalis, de negligentia filiorum ac mariti, ex quibus discidia inter coniuges orta sunt.

Ita mulier, sicut testes referunt, « négligeait ses enfants qu'elle laissait seuls dans l'appartement » (R. M., 39), atque « donne l'impression de préférer aller danser, sortir, que s'occuper de ses enfants de son époux et du ménage » (M. F., 23).

Idque testes oculis comperiisse affirmant, id est « que los niños estaban abandonados poco cuidados » (L. L., 5); « que ella no atendía a los niños y los tenía abandonados y ésto descomponía a mi hermano. Esto lo sé porque yo lo he visto. También tenía abandonada la casa y lo sé porque yo lo he visto » (M. S., 10). De incuria filiorum ex parte uxoris haud semel vir conventus conquestus est (P. B., 14; R. M., 28).

Sunt tamen qui haec vitia actricis excusatione adulescentiae nec non imperitiae defendant, attento quod Maria erat « un peu jeune pour cette grande responsabilité » (E. G., 43) et suae agendi rationis « ne se rend peut-être pas compte » (R. M., 40).

Ea de causa, si quaedam neglegentia fuerit, iudicio testium imputari debet « a la inexperiencia que tenía ella puesto que se casó muy joven » (A. L., 5), id est: « était trop jeune »; idcirco « la responsabilité, il faut la chercher avant le mariage dans le sens que lui était trop âgé et elle trop jeune pour qu'ils aient pu construire un foyer harmonieux » (R. M., 29).

14. Quibus perpensis, Tribunal primae instantiae non censuit propter incurias partis actricis, a nonnullis testibus relatas, separationem temporaneam ob culpam uxoris concedi posse, quia memoratae neglegentiae vitam communem non reddiderunt intollerabilem, eo vel magis quod iuxta aliquos mulier actrix « a toujours été bonne mère, bien que un peu jeune pour cette grande responsabilité, qu'elle a mis beaucoup d'amour à son foyer et qu'elle a été une merveilleuse compagne » et quod « cette petite mère n'est jamais sortie seule sans son mari ou encore en compagnie de ses parents » (E. G., 44).

E contra, agendi modus viri conventi intollerabilem convictum coniugalem effecit.

Is enim, sicut ad rem animadvertit Cl. mus Patronus ex officio partis actricis, revera insolenter putavit difficultates vitae communis resolvi posse per iniurias, violentias, verberationes, quibus tantum in peiorem reddidit conditionem coniugalem (Restr. J. et F., p. 7).

Haud mirandum igitur, si Tribunal Civile Lausannense actricis separationem efflagitanti semper indulset, dum respuit instantiam conventi, qua decisionis mutationes expostulaverat (5).

Adest sane sufficiens probatio ferocis agendi modi ex parte viri, si testes id consulantur (A. M., 35; Ar. M., 36; I. F., 37).

Eapropter si aequae aestimationis ratio adhibeatur, procul dubio nefas est dissentire a conclusione Tribunalis primae instantiae, quod definite edixit videlicet: « qu'il y a eu brutalités, injures et menaces de la part de l'époux à l'égard de sa femme et que ces actes ont pris un caractère grave » (51).

Profecto, si saevitiae a viro illatae mulieri vitam communem impossibilem reddiderunt, iure sancita est separatio ad tempus indefinitum ob culpam viri.

15. Concessa autem separatione ob culpam mariti, filiorum custodia ac educatio ad normam iuris parti innocenti seu uxori concedi debet, servato iure patris eos invisendi, qui insuper tenetur etiam ad pensionem alimentariam menstruam solvendam uxori ac filiis, prout statuit Tribunal primae instantiae, remittens ad decisionem Tribunalis Civilis Lausannensis diei 3 martii a. 1976 (nn. 3-4), id est « que la pension mensuelle due par l'intimé pour l'entretien de sa femme et des enfants reste fixée à Fr. 500 (cinq cents francs), allocations familiales non comprises » (15).

Haec pronuntiatio Iudicum primi gradus confirmanda est haud obstante mutatione circumstantiarum propter subductionem filiorum a potestate matris.

Cum vero utrique parti designatus sit Patronus ex officio, quaestionem de expensis iudicialibus supersedendam esse Patres censent.

16. Quibus omnibus in iure et in facto mature perpensis,

Nos infrascripti Patres Auditores de Turno, pro Tribunali sendentes et solum Deum prae oculis habentes, Christi nomine invocato, declaramus, decernimus ac definitive sententiamus, proposito dubio respondententes:

Concedendam esse separationem personalem ad tempus indefinitum ob culpam viri; custodiam filiorum matri esse concedendam, facultate patri concessa filios invisendi iuxta tenorem decreti tribunalis civilis diei 3 martii a. 1976; pensionem alimentariam menstruam a viro esse solvendam uxori ac filiis iuxta tenorem decreti superius indicati.

Ita pronuntiamus, mandantes Ordinariis Locorum et Tribunalium administris, ad quos spectat, ut hanc Nostram definitivam sen-

tentiam notificent omnibus, quorum intersit, *et executioni tradent*,
ad omnes iuris effectus.

(*Omissis*).

ANTONIUS STANKIEWICZ, Ponens
MARIUS GIANNECCHINI
SIGWART J. NEUHAUS

(*Omissis*).